

stale v neposredni bližini bivališča lastnikov. Raziskave kažejo, da so bile lastniške cerkve postavljene na pretežno ravnem ozemlju, a v bližini visokosrednjeveških gradov na vzpetinah. Ti so zaradi novih strateških vidikov prevzemali vlogo starih nižinskih dvorov, ki so propadli (npr. Radovljica in stari Lipniški grad, Kovor in Gutenberg, Komenda in Smlednik, Nevlje in Kamnik, Sora in Goričane, Bistrica ob Sotli in Kunšperk, Braslovče in Žovnek, Razvanje in Hompoš), cerkve pa so ostale. Novi grad so lahko lastniki postavili tudi v drugi župniji, kot pa je stal stari dvor (Gutenberg, Smlednik). Dogodilo se je tudi, da so dvori propadli, ne da bi jih nadomestili z novim gradom na drugi lokaciji (Ribnica na Dolenjskem).

Cerkve s sedeži pražupnij so pogosto stale na samem, naselje se je (ali pa tudi ne) razvilo okoli njih šele kasneje (Rodine, Šempeter v Ljubljani, Cerknica, Šentvid pri Stični, Šempeter v Savinjski dolini). Enako velja tudi za cerkve patriarhatskih župnij (Cerklje na Gorenjskem, Vodice, Moravče, Šmarje pri Ljubljani, Šentrupert na Dolenjskem, Videm ob Savi, Trebnje, Dobrič). Obstaja tudi nekaj izjem zaradi zgodovinskih okoliščin (Solkan, Vipava, Kranj). Ugotoviti je moč, da sedeži teh cerkva niso bili vezani na sedež fevdalcev. Skratka, če imamo cerkev, v kateri bližini ni bilo fevdalnega sedeža, lahko govorimo o patriarhatski pražupnijski ali župnijski ustanovi. Pri običajnih lastniških cerkvah in dvorih pa je drugače. Raziskave kažejo, da so zgodnjerednjeveški dvori s cerkvami ležali na robu naselij, včasih nekoliko višje in zavarovani z (naravno) pregrado (številne cerkve na Gorenjskem, Dvorska vas pri Velikih Laščah, Stari trg pri Ložu, Vitanje, Braslovče, Vransko, Ponikva, Slovenske Konjice).

Höfler se v knjigi dotakne tudi arhitekture lastniških cerkva, ki so bile kljub prepovedi večinoma lesene. To velja zlasti za ozemlje severno od Alp. Zidanje kamnitih cerkva se na Koroškem severno in južno od reke Drave uveljavi že konec 8. in v 9. stoletju. Sicer so materialni ostanki predromanike izjemno skopi.

V knjigi so obravnavani tudi patrociniji lastniških cerkva. Najpogosteje so bile lastniške cerkve na Slovenskem posvečene sv. Petru, sv. Martinu, sv. Juriju in sv. Janezu Krstniku. Nekoliko bolj zamotan problem predstavlja problematika Kristusovega patrocinija, manj pogosti pa so patrociniji sv. nadangela Mihaela, sv. Vida in Marijinega vnebovzvetja. Nekoliko redkejši so patrociniji sv. apostola Andreja, sv. mučenca Štefana in sv. Lovrenca, ki se pri nas uveljavi šele v 12. stoletju.

Osrednji del knjige predstavlja kratek opis posameznih lokalitet z lastniškimi cerkvami, ki jih je avtor uredil po geografskem principu: Severna Primorska (opis 17 cerkva), Južna Primorska (opis 6 cerkva), Gorenjska (opis 36 cerkva), Notranjska in Dolenjska zahodno od Krke (opis 6 cerkva), Dolenjska vzhodno od Krke (opis 10 cerkva), Koroška (opis 5 cerkva),

Štajerska južno od Drave (opis 15 cerkva) in Štajerska severno od Drave (opis 3 cerkva).

Höfler opozarja, da se lastniške cerkve s slovenskega ozemlja v listinskem gradivu omenjajo samo v nekaterih primerih, večinoma jih lahko identificiramo na podlagi bližnjih grobišč ali na podlagi posameznih najdb. Podani pregled lastniških cerkva seveda tudi ni dokončen niti ni popoln, saj v prihodnje dodatna arheološka izkopavanja in dodatne zgodovinske raziskave lahko odkrijejo še marsikatero novo dejstvo pa tudi novo lokacijo. Knjiga tudi ne obravnava lastniških cerkva iz 12. stoletja. Teh tudi ni tako malo; po avtorjevem mnenju jih je treba obravnavati v okviru patronatnih župnij, poleg tega pa pri njih tudi ne gre pričakovati zgodnjerednjeveških grobišč.

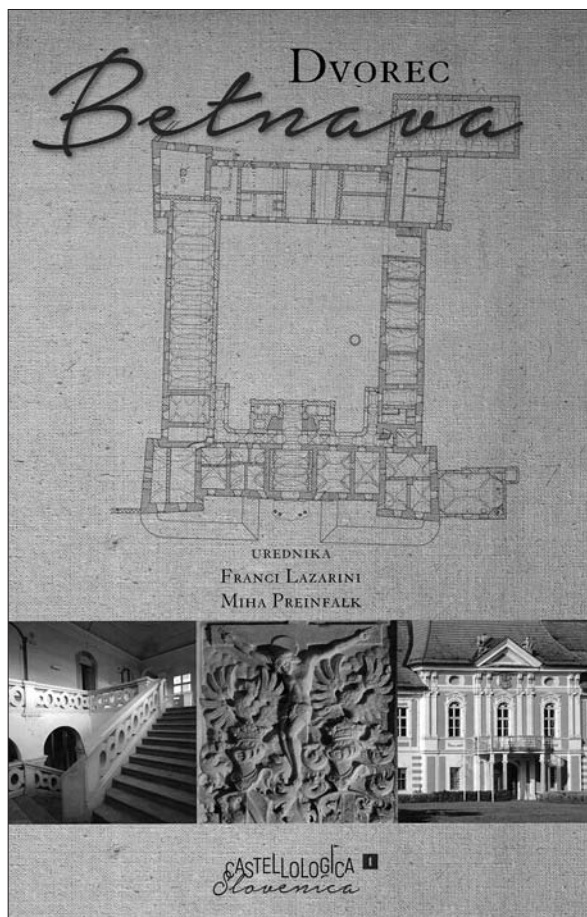
Jure Volčjak

Dvorec Betnava (ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk): Ljubljana: ZRC SAZU, 2018, 526 strani.

Verjetno bi si marsikdo raje želel, da bi bila kate-rakoli stvar, o kateri se nadvse kvalitetno napiše več kot petsto strani, bistveno lepša in vsebinsko kvalitetnejša od lepo spisane publikacije, a, žal, v primeru dvorca Betnava temu niti v najlepših sanjah ne more biti tako. Čeravno leži dvorec na območju, ki je kontinuirano poseljen že vsaj od 5. tisočletja pred našim štetjem, sam pa se lahko pohvali z več kot poltisočletnim obstojem, bogatim zgodovinskim spominom in statusom kulturnega spomenika državnega pomena, sta danes njegov propadajoči videz in neobstoje kakršnekoli vsebinsko obstojne vizije zanj dober pokazatelj trenutnega kulturnega razvoja in vrednot slovenskega naroda oziroma tistih, ki zadnjih trideset let tako ali drugače krojijo in razvijajo slovensko državo ter posledično s tem tudi slovensko kulturo. Zadnja dogajanja v zvezi s finančnimi težavami in malverzacijami mariborske nadškofije, ki so začeto obnovo dvorca pripeljala do neurejenega in propadajočega gradbišča, so dober pokazatelj, da je eden od sedmih smrtnih grehov, pohlep, tako udomačen in vseprisoten v slovenski družbi, da nanj niso imuni niti tisti, ki najbolj goreče pridigajo in svarijo pred njim.

V izogib depresiji je dobro in potrebno v vsakem tovrstnem nebodigatreba iskati in najti vsaj kanček nečesa, kar lahko v posamezniku zbuja nekaj upanja in radosti. Trpljenja je v naših življenjih že tako ali tako preveč. Predvidevam, da snovalci najnovejše knjižne zbirke o slovenskih gradovih in dvorcih pri njenem snovanju niso imeli v mislih posameznikovih duševnih stisk in vsakodnevnih tegob, a je že njena prva publikacija dokazala, da ima precejšen

pomirjevalni in radostni potencial. Knjižno zbirko *Castellologica Slovenica* sta sicer zasnovala Zgodovinski inštitut Milka Kosa in Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU z namenom raziskovanja in predstavitve izbranih grajskih stavb iz slovenskega prostora oziroma njihovih zgodovin, arhitekturnih značilnosti, lastnikov in vlog, ki so jih odigrale v preteklosti. Da je prva knjiga knjižne zbirke posvečena dvorcu Betnava, ni naključje. Negotovi status kulturnega spomenika, njegovo pospešeno propadanje in ne nazadnje tudi ogroženost enega od redkih ohranjenih grajskih parkov so pri določenem delu strokovne javnosti vzbudili željo po pozitivnih spremembah, ki bi jih morda prinesla osvetlitev betnavske zgodovine in njene izjemne umetnostne dediščine. Delež raziskovalnega časa je za to plemenito idejo poleg urednikov zbirke in prve monografije, Mihe Preinfalka ter Franca Lazarinija, brezplačno prispevalo 11 različnih strokovnjakov s področja arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine, muzealstva in konservatorstva. Starejšo zgodovino oziroma obdobje do konca srednjega veka ožjega in širšega prostora okrog betnavskega dvorca so izčrpno predstavili arheologi Andrej Magdič, Mihaela Kajzer in Primož Predan, svetno in cerkveno zgodovino od zgodnjega novega veka do danes zgodovinarji Žiga Oman, Matjaž Grahornik, Andrej Hozjan in

Lilijana Urlep, izjemno obsežen arhitekturnozgodovinski opis dvorca je podal Igor Sapač, umetnostni zgodovinar Tina Košak in Polona Vidmar sta zelo podrobno predstavili betnavsko slikarsko zbirko in ohranjene protestantske nagrobnike z nekdanjega tamkajšnjega pokopališča, konservatorka Eva Sapač dosedanje konservatorske posege na dvorcu, muzealka Valentina Bevc Varl pa v Pokrajinskem muzeju Maribor ohranjeno zbirko premične dediščine iz dvorca in njegove neposredne bližine.

Interdisciplinarno zasnovana monografija bolj ali manj vsebuje na enem mestu vse, kar je dobro vedeti o betnavskem dvorcu in je potemtakem dosegla svoj glavni namen. Tako strokovni kot tudi laični javnosti je postregla z vrsto novosti in pripomogla k boljšemu poznavanju dvorca, vsem, ki jih negotova usoda propadajoče zgradbe in nezmožnost lastnega ukrepanja občasno silita v depresivno razpoloženje, pa bo pogled na lepo oblikovano monografijo in prebiranje njene vsebine vsaj za tisti kratek čas pomiril in vzradostil. Zagotovo je takšen vtis naredila na komisijo Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva, ki je avtorski skupini monografije aprila 2019 podelila Priznanje Izidorja Cankarja.

Dejan Zadravec

David Petelin: Živeti v socialistični Ljubljani. Mestno življenje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2019, 402 strani (Zbirka Gradivo in razprave; 39).

V zadnjem času je raziskovanje socializma v slovenskem zgodovinoписju doživelo pravi razcvet, kar se kaže v novih muzejskih postavitvah in v večjem številu izdanih monografij s tega področja. Sem sodi tudi znanstvena monografija Davida Petelina, obsežno in zanimivo delo reprezentativnega formata, ki obravnava zgodovino Ljubljane v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni ter različne vidike mestnega življenja. Monografijo je izdal Zgodovinski arhiv Ljubljana ob podpori Ministrstva za kulturo in Mestne občine Ljubljana. Osnovo zanjo predstavlja avtorjeva doktorska disertacija z naslovom *Vsakdanje življenje v Ljubljani v letih 1945–1965*.

Monografija je vsebinsko razdeljena na 16 poglavij in lahko bi rekli na dva večja sklopa. Uvodnemu, bolj teoretskemu razmisleku o raziskovanju zgodovine vsakdanjega življenja sledi prikaz ukrepov revolucionarne oblasti: osvoboditev mesta, prevzem oblasti, politični obračun z nasprotniki, razlastitve premoženja. Poglavje o Ljubljani in njenih prebivalcih naniža tako demografske podatke kot oris socialistične